

KÖYHYYSVAHTI

SUOMEN KÖYHYYSRAPORTTI 2022

*Joka päivä joutuu miettimään,
mihin rahat riittävät.
Mitä loppukuusta sitten...*

KÖYHYYSVAHTI
SUOMEN KÖYHYYSRAPORTTI 2022
Suomen köyhyyden vastainen verkosto EAPN-Fin 2022
Toimittaja: Erja Saarinen
Kuva: Jaana Saikkonen
Taitto: Vitale Ay
www.eapn.fi

TIIVISTELMÄ

Myönteistä kehitystä, mutta myös merkkejä köyhyyden syvenemisestä

Viimeisimpien vuoden 2020 ja osin 2021 tilastojen mukaan köyhyyden kehityksessä on ollut viime vuosina myönteisiä piirteitä: pienituloisuus on vähentynyt, samoin asunnotomien määrä. Myös toimeentulotuen saajien määrä on kääntynyt laskuun.

Koronapandemian heikennyttyä työllisyys on parantunut 2021 ja 2022 ja myös pitkäaikaistyöttömien määrä on vähentynyt. Eläkeikäisten köyhyys on edelleen vähentynyt. Koronapandemian vaikutuksia köyhyyteen onnistuttiin lieventämään sosiaaliturvan väliaikaisilla laajennuksilla ja korotuksilla. Suomen pienituloisuusaste on EU-maiden pienimpiä.

Samaan aikaan hyvän kehityksen kanssa on nähty merkkejä köyhyyden syvenemisestä tai vakavan puutteen lisääntymisestä, esimerkiksi yhä useampi elää vain perusturvan varassa ja ruoka-apua on haettu aiempaa enemmän. Kotitalouksien velkaantuminen on lisääntynyt.

Vaikka lapsiperheköyhyys on hieman vähentynyt, se on edelleen korkealla tasolla. Lapsiperheköyhyys on erityisen huolestuttavaa, koska sillä on niin yksilöiden elämään kuin koko yhteiskuntaan laajoja ja pitkäkestoisia vaikutuksia. Yhden aikuisen perheiden tilanne on monin tavoin selvästi muita perheitä huonompi: he muun muassa kokevat muita enemmän köyhyyttä työssäkäynnistä huolimatta ja ovat yliedustettuina toimeentulotuen saajissa. Yksinhuoltajista suurin osa on naisia.

Yksi pienituloisena selvästi erottuva ja ylipäänsä kasvava ryhmä ovat yksinasuvien kotitaloudet. Myös maahanmuuttajataustaisten ihmisten köyhyys on muita ryhmiä suurempaa.

Köyhyys hävettää, syrjäyttää ja saa aikaan katkeroitumista. Se voi näkyä ja tuntua postinumerossa, ruokailutottumuksissa sekä jatkuvana stressinä. Aina lapsiperheköyhyyttä ei muut huomaa, jos vaan vähin äänin jätetään synttärin ja valmistujaiset pitämättä, syslomaretki tehdään Hesburgeriin kuponkien kera ja hiljennytään, kun kaveriporukassa jutellaan parhaista laskettelukeskuksista. Köyhyys vaientaa lähiympäristössä ja yhteiskunnallisella tasolla.

Suomalaista köyhyyttä kuvaavia lukuja, suluissa kehitystrendi:

- 2020 köyhyys- tai syrjäytymisriskissä noin 773 000 henkilöä (–), 14,2 prosenttia väestöstä (Viite 1.) *
- 2020 pienituloisissa kotitalouksissa eli noin 678 800 henkilöä (–), 12,5 prosenttia väestöstä (Viite 19.)
- 2020 pienituloisissa kotitalouksissa 114 300 lasta (–) (Viite 19.)
- 2021 toimeentulotukea sai vuoden aikana 425 000 henkilöä, 7,7, prosenttia väestöstä. (–) Heistä 29 prosenttia sai tukea yli 10 kuukautta. (Viite 22.)
- 7/2021 työttömiä työnhakijoita 322 600 (–), joista pitkäaikaistyöttömiä 113 900 (+) 8/2022 työttömiä työnhakijoita 239 100 (–), joista pitkäaikaistyöttömiä 92 300 (–) (Viite 23.)
- 2019 vakavaa aineellista puutetta koki 139 000 henkilöä (+)
- Ruoka-apuun turvautuu noin 100 000–200 000 henkilöä vuosittain. Välillisesti avunsaajia on enemmän, sillä ruoka-avusta hyötyy moni sellainenkin, joka ei itse käy ruokakassia hakemassa, kuten perheenjäsenet. Ruoka-apua hakemassa on viime vuosina käynyt viikoittain noin 20 000 henkilöä. Korona-aikana asiakasmäärien arvioidaan kaksin- tai kolminkertaistuneen (+)
- 2020 taloudelliset syyt kirkon diakoniatyön kohtaamisten taustalla 303 567 kohtaamisessa (+) vuonna 2019 luku oli 215 820 (Viite 24)
- 2021 asunnottomana 3 950 yksinelävää asunnottomia (–), pitkäaikaisasunnottomia 1 318 (–) asunnottomia perheitä ja pariskuntia 165 (–) (Viite 25)

Sairastamisen kulut aiheuttavat köyhyyttä

Vuodesta toiseen Suomessa näkyy vakava terveyden eriarvoisuus: pienituloiset ja vähemmän koulutetut sairastavat muita enemmän ja kuolevat muita nuorempina. Terveyspalveluita he saavat hitaammin ja vähemmän kuin muut, esimerkiksi työterveyshuoltoa saavat työssäkäyvät tai yksityisen vakuutuksen ottaneet. Terveystalouden maksut ja lääkekulut aiheuttavat monille taloudellista ahdinkoa.

Köyhyyden taustalla on usein myös asumisen kalleus.

(Mistä joudut tinkimään?) Terveystaloudesta; Ruuasta; Vapaa-ajasta; Matkustelusta (myös julkisesta liikenteestä kotikaupungissa); Lasten tai muiden läheisten tarpeista; Omien unelmien toteuttamisesta; Lääkkeistä ja/ tai ehkäisystä; Silmälasista;

Pandemian jäljiltä vakavia palvelupuutteita

Viimeisimmät tilastot ja arviot koronapandemian vaikutuksista näyttävät siltä, että Suomessa selvittiin pitkälti ilman köyhyyden lisääntymistä. Epidemia-ajalla on kuitenkin pitkäaikaisia vaikutuksia, jotka vaikuttavat myös ihmisten toimeentuloon. Tällaisia ovat

muun muassa mielenterveysongelmien kasvu ja vakavat puutteet palveluiden saamisessa.

Pandemia pakotti julkiset, yksityiset ja järjestötoimijat kehittämään etäpalveluja. Monet saavat niistä avun, mutta eivät kaikki. Osalla ei ole varaa laitteisiin ja yhteyksiin eikä osamista ja tukea niiden käyttöön. Digitalisaation eteneminen kietoutuu yhteen köyhyyden kanssa, jos asiaan ei puututa.

Elinkustannusten nousu uhkaa lisätä köyhyyttä ja eriarvoistumista

Kriisit jatkuvat koronan laimennuttua Venäjän hyökkäyssodalla, siitä aiheutuvalla elinkustannusten nousulla ja kiihtyvällä ilmastokriisillä. Vuoden 2022 jatkunut elinkustannusten – perushyödykkeiden, kuten ruoan, sähkön, lämmityksen ja liikkumisen – merkittävä kallistuminen sekä taloudellisen taantumun uhka, näyttävät kääntävän myönteisen kehityksen.

Tutkijat arvioivat vuoden 2022 jälkipuoliskolla, että jo siihen mennessä toteutunut hintojen nousu on nostanut köyhyysastetta 2,5 prosenttiyksikköä. Tämä merkitsee noin 62 000 kotitaloutta lisää köyhydessä. Puolustusmenojen lisääminen ja samaan aikaan pyrkimys vähentää valtion velkaa, voivat johtaa sosiaaliturvan leikkauksiin ja köyhyyden lisääntymiseen.

Kaikkien kriisien vaikutukset osuvat muita vahvemmin heikoimmassa asemassa oleviin. Siksi nyt tarvitaan määrätietoista politiikkaa, jolla vähennetään köyhyyttä ja parannetaan kaikin tavoin heikoimmassa asemassa olevien asemaa. Suomi on luvannut vähentää köyhyyttä 100 000 henkilöllä vuoteen 2030 mennessä osana Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilarin toimeenpanoa.

Pelkään tulevaisuutta, enkä odota enää kai mitään, en joulua enkä juhannusta. Ei minulla taida olla mitään tulevaisuudensuunnitelmia, liekö ollut enää vuosiin. Vielä enemmän pelottaa, kun kaikki vain kallistuu mm. vastike, sähkö jne.

Hallituksella monia köyhyyttä torjuvia toimia

Vuodesta 2019 vuoteen 2023 jatkavalla hallituspohjalla on tehty monia uudistuksia, jotka ovat voineet vähentää köyhyyttä:

Pandemian aikaisten väliaikaisten sosiaaliturvan korotusten ja laajennusten lisäksi perusturvaetuuksia on korotettu. Nämä eivät kuitenkaan ole korvanneet kaikkia aiemmin tehtyjä leikkauksia.

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksulainsäädäntöä on muutettu ja joitain uusia palveluita muutettu maksuttomiksi. Tämä ei kuitenkaan merkittävästi helpota paljon sairastavien pienituloisten tilannetta.

Pitkällä aikavälillä köyhyyttä voi vähentää panostus toisen asteen koulutukseen: se tuli koko ikäluokalle pakolliseksi ja maksuttomaksi 18-ikävuoteen asti. Se helpottaa välittömästi pienituloisten lapsiperheiden tilannetta ja pitkällä aikavälillä koulutus on useimmille tie ulos köyhyydestä.

Suomessa sosiaali-, terveys- ja pelastustoimen palvelut siirtyvät vuoden 2023 alusta kuntien ja kuntayhtymien vastuulta hyvinvointialueiden järjestettäväksi. Uudistus voi pitkällä aikavälillä parantaa pienituloisten palveluiden saatavuutta.

Elinkustannusten nopeaan nousuun hallitus on reagoinut sosiaalietuuksien ylimääräisellä indeksikorotuksella ja korotetulla verotuksen työmatkavähennyksellä. Indeksikorotus ei kata hintojen nousua.

EAPN-Finin suositukset: miten köyhyyttä tulisi vähentää?

Toimintaohjelma köyhyyden ja eriarvoisuuden vähentämiseksi

Tarvitaan kokonaisvaltainen toimintaohjelma köyhyyden ja eriarvoisuuden vähentämiseksi. Sillä on lievennettävä koronakriisin pitkälle ulottuvien vaikutusten ja elinkustannusten jyrkän nousun vaikutuksia pienituloisille.

Köyhyyden vähentämiseksi tarvitaan määrätietoista yhteiskuntapolitiikkaa: työllisyyden parantamista ja pitkäaikaistyöttömyyden vähentämistä, perusturvan tason nostamista, kohtuuhintaisen asumisen mahdollistamista, haavoittuvimmat ryhmät huomioivia sosiaali-, terveys- ja kuntoutuspalveluja ja yhdenvertaisia mahdollisuuksia koulutukseen.

Köyhyyden ja eriarvoisuuden torjumiseksi tai korjaamiseksi esitettyjen toimenpiteiden sukupuolivaikutusten arviointi on aina tehtävä.

Perusturva toimeentulon kohtuullisen minimin takaavalle tasolle

Perusturvan on riitettävä kohtuulliseen toimeentuloon. Sen tason korottamista on jatkettava asteittain kohti viitebudjettien määrittelemää kohtuullisen minimin tasoa. Sosiaaliturvaa on selkeytettävä ja joustavoitettava niin, että se huomioi paremmin muuttuvan työelämän, vähentää byrokraloukkua, tukee ihmisten työllistymistä ja mahdollistaa osatyökykyisten työllistymisen.

Elinkustannusten nousu korvattava pienituloisille

Energian, ruoan ja liikkumisen nopea ja jyrkkä kallistuminen osuu raskaimmin pienituloisiin, esimerkiksi lapsiperheisiin ja yksinasuviin. Heille kustannusten nousun vaikutukset

on korvattava nopeasti, muun muassa perustoimeentulotuen määräaikaisella korvauksella ja etuuksien lapsikorotuksilla.

Etuuksien tasoa on korotettava ja tehtävä muutoksia, jotta niitä korottavat indeksit vastaavat jatkossa paremmin pienituloisten ihmisten keskimääräistä kulutusta. Köyhyyden vähentämiseksi tarvitaan pitkäjänteisiä, ei tilapäisiä keinoja.

Uudistuvilla sosiaali- ja terveyspalveluilla kavennettava hyvinvointi- ja terveyseroja

Sosiaali- ja terveyspalvelut tuotetaan 2023 alusta hyvinvointialueilla. Tämä uudistus on toimeenpantava niin, että tarvittava ja laadukas hoito ja palvelut taataan kaikille tulo- ja sosiaalisesta riippumatta. Hyvin toimivat sosiaali- ja terveyspalvelut tukevat yksilön selviytymistä, työkyvyn ylläpitämistä ja parantavat mahdollisuutta työllistyä.

Huono-osaisten ryhmien palvelut on turvattava, perustason palveluja vahvistettava sekä panostettava hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä mielenterveys- ja päihdepalveluiden lisäämiseen ja kehittämiseen. Työttömien terveys- ja hyvinvointitarkastuksia on jatkettava hyvinvointialueilla.

Monilla hyvinvointialueiden päätöksillä, kuten päätöksillä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista, vaikutetaan suoraan köyhyyteen ja eriarvoisuuteen. Kaikessa niiden päätöksenteossa tulee huomioida päätösten vaikutus köyhyyttä kokevien tilanteeseen. Alueiden tulee asettaa köyhyyden vähentämisen tavoitteet, määrittää toimet niiden saavuttamiseksi ja tavat työn etenemisen seuraamiseksi. Näitä tehtäviä varten pitää nimetä köyhyysneuvosto, johon kuuluu paitsi luottamushenkilöitä ja virkamiehiä, myös köyhyyttä kokevia kuntalaisia sekä muita olennaisia sidosryhmiä, kuten järjestöjä.

Hyvinvointialueen tulee varata riittävästi rahaa täydentävään ja ehkäisevään toimeentulotukeen ja käyttää niitä ja sosiaalityötä tukemaan ihmisiä pitkäjänteisesti ulos köyhyydestä. Toimeentulotukiasioissa hyvinvointialueen on syytä tehdä tiivistä yhteistyötä Kelan kanssa, jotta perustoimeentulotukea laajempaa tukea tarvitsevat sitä saavat.

Sairastamisen kustannuksia potilaalle alennettava

Terveyden eriarvo on Suomessa merkittävä ongelma. Vastaisuudessa sairastamisen kustannukset eivät saa heikentää hoidon saantia. Lääkekorvausten tulee olla riittävät ja asiakasmaksujen kohtuulliset.

Asiakasmaksulain uudistamista pitää jatkaa. Palveluiden maksuttomuutta tulee laajentaa: ainakin terveyskeskuslääkärikäyntien tulee olla maksuttomia.

Palvelu-, matka- ja lääkemaksukatot tulee yhdistää yhdeksi maksukatoksi, joka on korkeintaan takuueläkkeen suuruinen. Erilliset maksukatot kuitenkin säilyisivät ja niitä seurattaisiin jatkossakin. Maksukattojärjestelmää tulee kehittää siten, että edunsaaja saisi

hänelle kuuluvan etuuden automaattisesti. Alkuvuoden maksusumaa tulisi keventää, sillä nykyisellään kattojen täyttymistä seurataan kalenterivuosittain.

Kuntien ja vastaisuudessa hyvinvointialueiden tulee noudattaa asiakasmaksulakia ja kohtuullistaa asiakasmaksut tai jättää ne perimättä, jos ne vaarantavat asiakkaan toimeentulon. Asiakkaille ja työntekijöille on tiedotettava tästä mahdollisuudesta.

Asumisen turvaamiseen panostettava

Tukea kohtuuhintaiselle vuokra-asuntotuotannolle tulee lisätä pääkaupunkiseudun lisäksi muissa kasvukeskuksissa. Kohtuullinen asumistuen taso on turvattava. Vuokrasääntelyä tulee selvittää yhtenä keinona kohtuullistaa asumisen kustannuksia.

Pienituloisuus, velkaantuminen ja äkilliset elämänmuutokset kasvattavat asunnottomuus-riskiä. Asunnottomuuden ehkäisyä tulee tehostaa parantamalla asumisneuvonnan saatavuutta ja jatkamalla asumisneuvonnan ja siihen liittyvän talousneuvonnan kehittämistä ja laajentamista. Asumis- ja talousneuvonta tarjoaa mahdollisuuden tehokkaalle väliintulolle, joka turvaa asumista ja ehkäisee vakavampien velkakierteiden syntymistä.

Talous- ja velkaneuvontaa sekä sosiaalista luototusta lisättävä

Sosiaalinen luototus tulee käyttöön koko maassa hyvinvointialueilla. Tähän pitää varata riittävät resurssit. Sosiaalinen luotto tulee nähdä ennaltaehkäisevänä ja investointiluonteisena taloussosiaalityön välineenä eikä niinkään vain yhtenä velkajärjestelymuotona.

Talosasiat tulee ottaa puheeksi erilaisissa palvelujärjestelmän kohtaamisissa, kuten neuvoloissa ja mielenterveyspalveluissa, eikä vain talousasioihin keskittyvissä palveluissa.

Ulosoton suojaosuutta on korotettava.

Digitaalista eriarvoistumista torjuttava

Julkisten ja muiden palveluiden digitalisaatio voi voimistaa sosiaalista ja terveyden eriarvoisuutta. Julkisen vallan on tehtävä kaikkensa, jotta mahdollisimman moni pystyisi käyttämään digipalveluita: on kehitettävä käyttäjäystävällisiä palveluita sekä järjestettävä kaikkien saataville digitaalisten palveluiden opetusta ja monimuotoista digitukea.

Kaikilla ei ole verkkoyhteyksiin ja laitteisiin varaa. Esimerkiksi toimeentulotukea on syytä käyttää digitaalisen osallisuuden mahdollistamiseksi. Digitaalisten palveluiden, taloudellisten resurssien tai esimerkiksi pankkitunnusten puuttuminen eivät saa estää palveluiden saamista.

Kaikki eivät eri syistä millään taivu digipalveluiden käyttäjiksi. Tarjolla tulee aina olla myös muita asiointi-, neuvonta- ja tiedonsaantikanavia. Turvallisia tapoja toisen puolesta asiointiin on kehitettävä.

Lapsiperheille riittävä toimeentulo ja palvelut

Lasten ja nuorten hyvinvointiin, peruspalveluihin ja etuuksiin panostaminen on nyt tärkeää, jotta estetään elinkustannusten nousun vuoksi uhkaava lapsiperheköyhyyden paheneminen ja eriarvoistuminen.

Lapsiperheiden köyhyyttä voidaan vähentää korjaamalla perusturvan ja perhe-etuuksien tasoa, pitämällä palvelumaksut kohtuullisina, alentamalla asumiskustannuksia ja tuke-
malla vanhempien koulutus- ja työllistymismahdollisuuksia. Lapsiperheköyhyyden tor-
jumisessa tarvitaan sekä kattavia universaaleja palveluja että kohdennettuja toimia.

Lapsilisät on sidottava indeksiin ja korotettava yksinhuoltaja- ja monilapsisten perheiden lapsilisää. Lapsilisää ei saa laskea tuloksi toimeentulotuessa. Vähimmäismäärien päivärahojen tasoja on korotettava ja nostettava etuuksien lapsikorotuksia. Lasten vuoroasumisen kysymyksiin on etsittävä ratkaisuja esimerkiksi ottamalla käyttöön lapsi-
lisään sidottava vuoroasumislisä.

Köyhyyden vaikutuksia ja sen siirtymistä sukupolvelta toiselle voidaan estää ja lieventää palveluilla, esimerkiksi turvaamalla perusopetuksen laatu ja oppilashuollon voimavarat kaikilla koulutusasteilla ja vahvistamalla lapsiperheiden kotipalvelua. Köyhyyden vaikutuksia lievennetään myös takaamalla harrastusmahdollisuus kaikille lapsille. Kaikkiin lapsiperheitä tukeviin toimiin tarvitaan lisäpanostuksia koronan aiheuttamien vaurioiden takia.

Toimenpideohjelma eläkeläisköyhyyden poistamiseksi

Suomeen tarvitaan toimenpideohjelma, jolla eläkeläisköyhyys poistetaan. Siinä pientuloisten eläkeläisten asemaa on tarkasteltavana kokonaisuutena ja haettava vaikuttavia toimia heidän tilanteensa parantamiseksi. Palveluiden saatavuus ja saavutettavuus sekä niiden hinta vaikuttavat suuresti eläkeläisten toimeentuloon.

Työttömille asiakaslähtöisiä palveluita

Kaikille tulee turvata yhdenvertaiset ja asiakaslähtöiset työvoimapalvelut. Työttömien lakisääteiset terveystarkastukset tulee säilyttää hyvinvointialueilla ja niitä pitää kehittää.

Järjestöjen rooli työllistämistä edistävien palveluiden tuottajina ja työllistäjinä on turvattava, sillä järjestöt tukevat vaikeimmin työllistyviä ja auttavat heitä työllistymispolun alkuun.

Koulutuksen saatavuutta eri elämänvaiheissa tulee helpottaa laajentamalla työttömien mahdollisuutta kouluttautua työttömyystuella.

Vammaisille ja pitkäaikaissairaille ihmisille mahdollisuus osallistua työelämään

Yhdenvertainen mahdollisuus valita ammattinsa, saada työtä ja olla osallisena yhteiskunnassa on turvattava pitkäaikaisesti sairaille ja vammaisille henkilöille heidän rajoitteistaan huolimatta, mutta ne huomioiden.

Omaishoitajien toimeentuloa kohennettava

Omaishoitajien toimeentuloa on yhdenmukaistettava ja kohennettava. Erityisesti on huomioitava työkäiset omaishoitajat. Työsopimuslain 4. luvun 7b §:n mukainen omaishoivapaa tulee säätää korvaukselliseksi ja sen pitää sisältää muun muassa saattohoitotilanteet. Osana sosiaali- ja terveystalouden uudistamista koko maahan on saatava yhtenäiset kriteerit omaishoidon tuelle.

Omaishoitajien taloudellista tilannetta voidaan vahvistaa esimerkiksi muuttamalla omaishoidon tuen palkkio etuoikeutetuksi tuloksi ja tekemällä omaishoitajille myönteisiä verotusratkaisuja.

Erityisen sitovaa ja vaativaa omaishoitoa toteuttavalla sopimusomaishoitajalla tulisi olla mahdollisuus ilmoittautua hakemaan osa-aikatyötä ilman, että hän menettää kokonaan oikeutensa työttömyysturvaan.

Järjestöjen toimintaedellytykset turvattava

Sosiaali- ja terveysjärjestöt edustavat monia ryhmiä, jotka elävät vaikeassa elämäntilanteessa. Niiden rahoitus muuttuu niin valtakunnallisesti kuin paikallisesti kunnissa ja hyvinvointialueilla. Muutoksessa on turvattava järjestöjen toimintaedellytykset, jotta niiden laajasisältöinen toiminta voi jatkua.

Koronaepidemia on eristänyt ihmisiä ja vähentänyt heidän osallistumismahdollisuuksiaan. Epidemiarajoitusten poistuttua järjestöjen pitää taas voida tarjota ihmisille osallistumisen mahdollisuuksia, mikä on niiden toiminnassa keskeistä.